

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ ΤΗΣ ΑΜΕΣΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΚΑΙ Η ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΗ*

133

Φίλιππος Νικολόπουλος

I

Άμεση και Έμμεση Δημοκρατία και οι Ιστορικές τους Αντιστοιχίες.

Μιλώντας για άμεση δημοκρατία εννοούμε πάντα εκείνο το πολίτευμα, στο οποίο ο ίδιος ο λαός ασκεί την κρατική εξουσία σε όλες τις εκδηλώσεις της και ιδιαίτερα ασκεί τη νομοθετική λειτουργία¹. Η άμεση δημοκρατία αντιπαραβάλλεται προς την έμμεση δημοκρατία, κατά την οποία η νομοθετική λειτουργία ασκείται από ιδιαίτερα όργανα, που εκλέγονται από τον λαό κατά τακτά χρονικά διαστήματα και που αποτελούν τους αντιπροσώπους του². Επίσης στην έμμεση δημοκρατία πραγματοποιείται εκλογή ή διορισμός οργάνων και για την άσκηση των άλλων δύο λειτουργιών, εκτελεστικής και δικαστικής, οργάνων που στο πλαίσιο των ισχυόντων κάθε φορά νόμων έχουν ορισμένες αρμοδιότητες με προδιαγεγραμμένα όρια.

Ό,τι σήμερα καλούμε δημοκρατικό πολίτευμα, στις Δυτικές κυρίως χώρες, είναι μια έμμεση δημοκρατία, της οποίας οι οργανωτικές βάσεις είναι κυρίως το αντιπροσωπευτικό σύστημα³ και η διάκριση των εξουσιών⁴. Βέβαια και μέσα στο πλαίσιο μιας έμμεσης και αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας μπορούν να λειτουργήσουν ορισμένοι άμεσα δημοκρατικοί θεσμοί (π.χ. το δημοψήφισμα), μέσα από τους οποίους ο ίδιος ο

* Σχετικά με την συγγραφή του παρόντος άρθρου θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου προς τους καθηγητές, Felix Geyer, Γραμματέα του Working Group on Sociocybernetics and Systems Theory της International Sociological Association, και Francisco Parra-Luna, πρώην Πρόεδρο του παραπάνω Working Group, για τις εποικοδομητικές συζητήσεις που είχα μαζί τους πάνω σε ειδικά ζητήματα κοινωνιοκυβερνητικής και συστημικής θεωρίας, όπως και την καθηγήτρια Φιλοσοφίας Πανεπιστημίου Κρήτης κ. Μυρτώ Δραγώνα-Μονάχου για τις χρήσιμες συμβουλές και παρατηρήσεις της επί της τελικής μορφής του παρόντος κειμένου και ορισμένων ειδικών σημείων του περιεχομένου του.

¹ Βλ. Αριστοβούλου Μάνεση, *Ελληνικό Συνταγματικό Δίκαιο (Πανεπιστημιακά Παραδόσεις)*, (Θεσσαλονίκη-Αθήνα, Αφοί Π. Σάκκουλα, 1963), σελ. 108.

² Αυτόθι, σελ. 109.

³ Βλ. Κ. Γεωργόπουλου, *Στοιχεία Συνταγματικού Δικαίου*, (έκδ. 2α, Αθήνα, 1971), τομ. Α', σελ. 84.

⁴ Αυτόθι, σελ. 160 επ.

λαός εκφράζει άμεσα την βούλησή του για ορισμένα μεγάλης σημασίας ζητήματα της πολιτικής και κοινωνικής του ζωής. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι ο χαρακτήρας της έμμεσης δημοκρατίας αίρεται, αλλ' απλά το ίδιο το ισχύον νομοθετικό καθεστώς μιας χώρας υποχρεώνει ή δίνει την δυνατότητα σε ορισμένα πολιτειακά όργανα να μειώσουν το στοιχείο της “εμμεσοποίησης” κατά την άσκηση της εξουσίας, όταν πρόκειται για ζητήματα μεγάλης βαρύτητας για την πορεία του έθνους και του κράτους.

Η άμεση δημοκρατία, ως πολίτευμα, είναι εφικτή, κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις. Πρώτο, όταν η κοινωνία στην οποία εφαρμόζεται δεν είναι ιδιαίτερα πολυπληθής. Δεύτερο, όταν η έκταση της χώρας στην οποία ισχύει η άμεση δημοκρατία δεν είναι ιδιαίτερα μεγάλη, και τρίτο, όταν η δομή της ίδιας της κοινωνίας δεν έχει επαυξημένη πολυπλοκότητα και τα ζητήματα που πρέπει να επιλυθούν από τον ίδιο το λαό δεν παρουσιάζουν τέτοια συνθετότητα, ώστε να χρειάζονται ιδιαίτεροι μηχανισμοί αντιμετώπισής τους και επιτελεία “επαϊόντων”, που να κατέχουν ειδικές γνώσεις.

Με άλλα λόγια για την ύπαρξη και λειτουργία του παραπάνω πολιτεύματος υπάρχουν ποσοτικοί (πληθυσμιακοί και εδαφικοί) και ποιοτικοί (η σύνθεση της κοινωνικής δομής) περιορισμοί. Η άμεση δημοκρατία ή τουλάχιστον πολίτευμα που πλησίαζε ικανοποιητικά τον ιδεότυπό της υπήρξε μεν ως ιστορική πραγματικότητα κατά την αρχαιότητα στην Ελλάδα, αλλά δεν μπορούμε να πούμε ότι υφίστατο έξω από τις παραπάνω προϋποθέσεις.

Στο νού μας έρχεται αμέσως η πόλη-κράτος της αρχαιότητας, η δημοκρατική πόλη-κράτος και ιδιαίτερα η Αθηναϊκή πολιτεία, που θεωρείτο κατά τον 5ον αιώνα π.Χ. τουλάχιστο, πρότυπο δημοκρατικής πόλης-κράτους, αν και βέβαια και εκεί οι επιρροές “των ολίγων” ή “η αρχή του πρώτου ανδρός”, όπως λέγει ο Θουκυδίδης για τον Περικλή, δεν απουσίαζαν, αλλ' αντίθετα μείωναν με τον τρόπο τους την γνήσια άσκηση της πρωτογενούς εξουσίας από τους “πολλούς”.

Ο δήμος όμως στην αρχαιότητα δεν είχε να αντιπαλέψει με πολύπλοκους εξουσιαστικούς και κομματικούς οργανισμούς. Μέσα στην έννοια της ίδιας της κυριαρχίας του περιείχετο κάθε επι μέρους ατομικό και πολιτικό δικαίωμα, ως συστατικό στοιχείο του περιεχομένου της προηγούμενης και πάντα σε αντιπαράθεση όχι με ένα αφηρημένο εξουσιαστικό ή γραφειοκρατικό μηχανισμό, αλλά με ομάδα συγκεκριμένων ανθρώπων, των ολιγαρχικών δηλαδή, που ήταν ύποπτοι για εγκαθίδρυση τυραννίας ή σε κάθε περίπτωση για επιβολή περιορισμών στα δικαιώματά του. Εγγύηση για τον δήμο ήταν ο νόμος, τον οποίο σεβόταν ως ακρογωνιαίο λίθο του δημοκρατικού πολιτεύματος και ως θεσμική ασπίδα κατά των υποψηφίων τυράννων, και δεν τον φοβόταν ως τμήμα ενός απρόσωπου και υπερτροφικού κατασταλτικού μηχανισμού που τελικά δεν ελέγχεται.

Είναι φανερό ότι στις σύγχρονες χώρες των πολυπληθών κοινωνιών, όπου το κρατικό και πολιτικό στοιχείο διακρίνεται σαφώς από το κοινωνικό και όπου η πολυπλοκότητα των δομών και στα δύο αυτά επίπεδα δυσκολεύει σημαντικά τον έλεγχο στους μηχανισμούς αποφάσεων από πλευράς “πολλών”, η άμεση δημοκρατία καθίσταται σχεδόν ανέφικτη στη πλήρη εφαρμογή της. Στις σύγχρονες δημοκρατίες διαφόρων τύπων, η εκλογή αντιπροσώπων για τη νομοθετική λειτουργία και ο διορισμός συγκεκριμένων και μόνιμων κρατικών οργάνων για την απονομή της δικαιοσύνης είναι γνωστά και συνήθη θεσμικά υπόβαθρα βασισμένα στην αρχή της διάκρισης των εξουσιών και του αντιπροσωπευτικού συστήματος.

Από την στιγμή κατά την οποία και ο πιο δημοκρατικός κοινωνικός ή πολιτικός οργανισμός μεγεθυνθεί σημαντικά - τόσο στον αριθμό των συμμετεχόντων προσώπων, όσο και στην πολυπλοκότητα των εσωτερικών του διαρθρώσεων και λειτουργιών - εμφανίζεται πάντα ο κίνδυνος, μέσω αναγκαστικών ρυθμίσεων που σκοπεύουν στη λειτουργική λήψη αποφάσεων, να συγκεντρωθεί η δύναμη αυτού του οργανισμού σε σχετικά μικρό αριθμό ανθρώπων⁵. Είναι αποτέλεσμα των αναγκών οργανωτικών ρυθμίσεων, για να μπορεί μία μεγάλη μάζα ανθρώπων να συντονίζεται και να κατευθύνεται πάνω σε ορισμένους στοιχειώδεις άξονες δράσης από κάποιο ενιαίο μηχανισμό αποφάσεων, που θα διαθέτει κάποια στοιχειώδη αποφασιστικότητα και ικανότητα ανταπόκρισης (responsiveness) σε ανάγκες που γεννά η ίδια η κοινωνική ζωή. Ακόμα σχετικά με την γραφειοκρατική δόμηση των σύγχρονων Δυτικών δημοκρατιών ή και γενικότερα των σύγχρονων πολιτικών συστημάτων οποιουδήποτε τύπου, ο κίνδυνος που μνημονεύθηκε είναι αποτέλεσμα της διαρκώς αυξανόμενης εκλογίκευσης της κοινωνικοπολιτικής ζωής, που φυσικά έχει και τις αρνητικές της πλευρές⁶.

II

Η Κυβερνητική Επιστήμη και η Σύνδεση του Κυβερνητικού Μοντέλου με τα Κοινωνικοπολιτικά Συστήματα

Αφού αναφερθήκαμε στο πνεύμα της άμεσης δημοκρατίας και επισημάναμε τις θεσμικές διαφορές αυτού του τύπου της δημοκρατίας με την έμμεση ή αντιπροσωπευτική δημοκρατία των νεότερων χρόνων, ας εστιάσουμε τώρα την προσοχή μας στην έννοια του κυβερνητικού μοντέλου⁷. Ακόμη είναι αναγκαίο να εξηγήσουμε συνοπτικά ποιά είναι η σκοπιμότητα και η ωφελιμότητα της συγκριτικής διερεύνησης, που επιχειρείται σ' αυτό το άρθρο.

Η κυβερνητική ουσιαστικά είναι επιστήμη που έχει πρακτικούς σκοπούς και συγκεκριμένα επιδιώκει να αυξήσει την αποτελεσματικότητα της ανθρώπινης δράσης και παρέμβασης, μέσω μιας αριστερης οργάνωσης και μεθόδευσης του περιεχομένου της⁸.

⁵ Στο σημείο αυτό είναι σκόπιμο να υπογραμμισθούν οι θεωρητικές προσπάθειες του Crawford Brough Macpherson ν' αναβαθμίσει την έννοια και το περιεχόμενο της δημοκρατίας στις σύγχρονες πολυπληθείς κοινωνίες. Κατ' αρχήν θεωρεί την έννοια της φιλελεύθερης δημοκρατίας σαφώς πιο πλατιά και όχι αναγκαστικά ταυτισμένη με ό,τι αποκαλείται φιλελεύθερη ή καπιταλιστική οικονομία. Παραπέρα επιχειρεί να προτείνει μέτρα με τα οποία το δημοκρατικό στοιχείο θα διευρυνθεί παρά τα νέα δεδομένα της πολυπλοκότητας των κοινωνικοοικονομικών δομών. Οι σχέσεις και προτάσεις του είναι ενδιαφέρουσες, αλλά η πολυπλοκότητα και περιπλοκότητα των σύγχρονων κοινωνικοπολιτικών δομών δεν μπορούν να αντιμετωπισθούν μόνο με βάση το δικό τους περιεχόμενο. Απαιτείται παράλληλα μια πιο θετική και συνθετική μεθοδολογία δράσης και παρέμβασης που να προσφέρει μεγαλύτερες δυνατότητες ελέγχου και επικοινωνίας στα "κοινωνικοποιημένα" κέντρα αποφάσεων. Και η κοινωνικοκυβερνητική έχει δυνατότητες να προσφέρει χρήσιμες υπηρεσίες προς αυτή την κατεύθυνση, κάτω φυσικά από προϋποθέσεις που θα ξεκαθαριστούν παρακάτω. Βλ. C. B. Macpherson, *Η Ιστορική Πορεία της Φιλελεύθερης Δημοκρατίας*, (Αθήνα, Γνώση, 1986), σσ. 12-13 και σελ. 148 επ.

⁶ Για την σύνδεση του φαινομένου της γραφειοκρατικοποίησης με την διαδικασία του εξορθολογισμού βλ. Β. Ι. Φίλια, *Μαξ Βέμπερ: Συστηματική Κοινωνιολογία και Μεθοδολογία*, (Νέα Σύνορα, Χ.Χ.) σελ. 119 επ.

⁷ Βλ. John A. Busch and Gladys M. Busch, *Sociocybernetics, A Perspective For Living in Complexity*, (Social Systems Press, 1992), σσ. 150-155.

⁸ Βλ. Φίλιππου Νικολόπουλου, "Κυβερνητική, Αμερικανικός Δομολειτουργισμός και η Μαφξιστική Εκδοχή", *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, 3, (Νοέμβριος 1990), σσ. 90-114.

Για να χρησιμοποιήσουμε πιο ειδική ορολογία είναι η *επιστήμη του ελέγχου, διεύθυνσης και επικοινωνίας έμβιων όντων και μηχανών μέσω της λειτουργίας των μηχανισμών αρνητικής*⁹ ή *θετικής*¹⁰ *ανάστροφης σύνδεσης ή ανατροφοδότησης*. Μηχανισμός ή σύστημα πάλι αρνητικής ανάστροφης σύνδεσης είναι εκείνο στο οποίο οι εκροές (αποφάσεις-ενέργειες που κατευθύνονται προς το περιβάλλον) εξαρτώνται από τις εισροές (δεδομένα που προέρχονται από το περιβάλλον), κατά τέτοιο τρόπο ώστε κάθε αύξηση της τιμής των εκροών να προκαλεί μία νέα μεταβολή αυτής της τιμής, αλλά προς αντίθετη κατεύθυνση¹¹. Με αυτό τον τρόπο ο συγκεκριμένος μηχανισμός ή σύστημα κρατά την σταθερότητά του και προσαρμόζεται με επιτυχία στο περιβάλλον του. Αν η προκαλούμενη νέα μεταβολή βρίσκεται στην ίδια κατεύθυνση, τότε ομιλούμε για θετική ανάστροφη σύνδεση, οπότε το σύστημα απομακρύνεται από την παλαιά του κατάσταση, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει αναγκαστικά δυσπροσαρμοστικότητα προς το περιβάλλον του¹².

Βασικό μέρος της κυβερνητικής είναι η πληροφορική, γιατί η λειτουργία και προσαρμογή ενός συγκεκριμένου σύνθετου μηχανισμού σε ένα πολύπλοκο και μεταβαλλόμενο περιβάλλον δεν μπορεί να επιτελεσθεί, αν δεν γίνει επαρκής συγκέντρωση πληροφοριών, με βάση την ανάλυση και επεξεργασία των οποίων θα διαμορφωθούν στην συνέχεια οι εκροές του μηχανισμού προς το περιβάλλον.

Στη βάση της θεωρίας της κυβερνητικής, που ξεκίνησε από τον αγγλοσαξονικό χώρο ως θετικιστική επιστημονική απάντηση στο μαρξιστικό αισιόδοξο ευαγγέλιο της αναπόφευκτης εγκαθίδρυσης της σοσιαλιστικής κοινωνίας¹³ υπάρχει μία αιαισιόδοξη προβληματική γύρω από την πορεία του κόσμου γενικά (περιλαμβανομένου και του ανθρώπου). Αυτή η προβληματική ξεκινά από το φαινόμενο της εντροπίας - που αποτελεί και τη δεύτερη αρχή της θερμοδυναμικής - κατά το οποίο η θερμοότητα - γενικότερα η ενέργεια - ενός συστήματος δεν χάνεται αλλά υποβαθμίζεται¹⁴. Αυτή η υποβάθμιση επαληθεύεται σε επίπεδο μακροσκοπικό, ενώ δεν μπορούμε να μιλήσουμε για ακριβή εμπειρική επαλήθευση της αρχής σε επίπεδο συμπαντικό.

Η εντροπία¹⁵ είναι μέγεθος αυξανόμενο ή σταθερό γι' αυτό μας δυσκολεύει να την χρησιμοποιούμε ως έννοια, όταν πρόκειται να μετρούμε την ελάττωση της σταθερότητας μιας συγκεκριμένης ενεργειακής κατάστασης. Γι' αυτό συνηθίζεται να χρησιμοποιούμε την έννοια της αρνητικής εντροπίας που τείνει διαρκώς να μειώνεται ($N = -S$, όπου $S =$ εντροπία και $N =$ αρνητική εντροπία).

⁹ Βλ. Ζακ Γκνγιομό, *Κυβερνητική και Διαλεκτικός Υλισμός*, μεταφρ. Κ. Φιλίνη, (Ηριδανός, Χ.Χ.) σελ. 17 επ.

¹⁰ Βλ. John A. Busch and Gladys M. Busch, οπ. παραπ., σσ. 184-185. Βλ. επίσης Jonathan Turner, *The Structure of Sociological Theory*, (Belmont, Wadsworth Publishing Company, 1991), σελ. 121.

¹¹ Βλ. Ζακ Γκνγιομό, όπ. Παραπ., σελ. 40 επ.

¹² Βλ. Felix Geyer, *The Challenge of Sociocybernetics*, Paper presented at the 13th World Congress of Sociology, (Bielefeld, 1994), σελ. 5.

¹³ Πρβλ. Norbert Wiener, *Κυβερνητική και Κοινωνία*, μεταφρ. Ι. Ιωαννίδη, (Αθήναι Παπαζήσης, Χ.Χ.), σσ. 149 επ.

¹⁴ Βλ. Ζακ Γκνγιομό, όπ. παραπ. σσ. 122-126.

¹⁵ Η εντροπία ως μέγεθος εκφράζεται με τον εξής μαθηματικό τύπο (τύπος Μπόλτσμαν-Πλάνκ): $S = K \log F$, όπου $S =$ εντροπία ενός απομονωμένου συστήματος, $F =$ ο αριθμός των "μικροκαταστάσεών του" και $K =$ η λεγόμενη σταθερά του Μπόλτσμαν. Ως "Μικροκαταστάσεις" πάλι εννοούμε το σύνολο των "μικροσκοπικών" μεταβλητών ενός συστήματος (θέση και ταχύτητα ατομικών σωματιδίων, "κβαντικές" καταστάσεις ατόμων και μοριακών δομών κ.λπ.), που δεν μπορούν να μετρηθούν εργαστηριακά. Ο τύπος αυτός σε μακροσκοπικό επίπεδο και πάντα στατιστικά επαληθεύεται. Σε συμπαντικό όμως επίπεδο η εμπειρική του επαλήθευση μάλλον είναι αδύνατη.

Ο άνθρωπος στηριγμένος σε ένα άρτιο σύστημα πληροφοριών προσπαθεί να ανακόψει κατά το δυνατόν την πτωτική τάση της αρνητικής εντροπίας της δράσης του και ολόκληρου του πολύπλοκου κόσμου, που ο ίδιος έχει δημιουργήσει, προσαρμοζόμενος όσο μπορεί θετικότερα και επιτυχέστερα στο περιβάλλον που έτυχε να γεννηθεί και να αναπτυχθεί. Η πληροφορία ισούται με αρνητική εντροπία πράγμα που απλά σημαίνει ότι όσο περισσότερο πληροφορημένος είσαι για τον πολύπλοκο κόσμο που σε περιβάλλει, τόσο καλύτερα καταφέρνεις να κινείσαι με οικονομία δυνάμεων και να μειώνεις την πτωτική τάση της αρνητικής εντροπίας, που περιλαμβάνεις ως σύστημα¹⁶.

Το κυβερνητικό μοντέλο σε συνδυασμό με την συστημική θεώρηση και τον λειτουργισμό πέρασε και στην θεωρία της κοινωνιολογίας και της πολιτικής επιστήμης¹⁷.

Συνοπτικά λέμε ότι ένα πολιτικό ή κοινωνικό σύστημα λειτουργεί με όρους κυβερνητικής, όταν μέσα από ένα καλό δίκτυο επικοινωνιών και πληροφόρησης λαμβάνει πληροφορίες και δεδομένα από το εξωτερικό του περιβάλλον (εισροές) - πολλές φορές πρόκειται για αιτήματα κοινωνικοπολιτικών δυνάμεων ή για μορφές υποστήριξης, που προέρχονται από τέτοιες δυνάμεις - και στην συνέχεια προβαίνει σε αποφάσεις - εκροές, που αντιστοιχούν στις εισροές και ταυτόχρονα κατ' ανάδραση διαφοροποιούν τις τελευταίες. Έτσι επιτυγχάνεται η σταθερότητα του συστήματος σε σχέση με το περιβάλλον και αυξάνεται η προσαρμοστικότητά του. Το κυβερνητικό μοντέλο εφαρμοζόμενο στα κοινωνικοπολιτικά συστήματα αποτελεί κατά κάποιον τρόπο εξειδικευμένο και τεχνοκρατικού τύπου προωθημένο μοντέλο λειτουργίας του σύγχρονου εκλογικευμένου κράτους.

Θα ήταν λάθος όμως να νομισθεί ότι το κυβερνητικό μοντέλο προϋποθέτει πάντα αμετάβλητες κοινωνικοπολιτικές δομές¹⁸. Το κυβερνητικό μοντέλο δίνει απλά την δυνατότητα σε ένα μηχανισμό αποφάσεων να προσαρμόζεται στην δυναμική των κοινωνικών περιεχομένων, που πάντα αλλάζουν και διεκδικούν τις αναφορές τους σε επίπεδο εξουσίας¹⁹.

Όταν ένα σύστημα τείνει να αποδιοργανώνεται και να περιπίπτει σε κατάσταση γενικής αταξίας μιλάμε τότε για αύξηση της εντροπίας του. Όταν αντίθετα ένα σύστημα τείνει να οργανώνεται και να λειτουργεί συγκροτημένα μιλάμε τότε για αυξημένο δείκτη της αρνητικής του εντροπίας²⁰.

Ερωτάται καταρχήν αν οι σύγχρονες δημοκρατίες ή γενικότερα τα σύγχρονα κράτη λειτουργούν με κυβερνητικούς όρους, όπως παραπάνω τους προσδιορίσαμε. Η

¹⁶ Βλ. Ζακ Γκνωμιώ, *οπ. παραπ.*, σσ. 129 επ.

¹⁷ Σχετικά με σύγχρονες κυβερνητικές προσεγγίσεις επί των κοινωνικών συστημάτων βλ. Ervin Laszlo "Systems and Societies: The Basic Cybernetics of Social Evolution" in Felix Geyer and Johannes van der Zouwen (Eds), *Sociocybernetic Paradoxes: Observation, Control and Evolution of Self-steering Systems*, (London, SAGE, 1986), σσ. 145-171· Niklas Luhmann, "The Autopoiesis of Social Systems", in R. Felix Geyer and Johannes Van der Zouwen, *οπ. παραπ.* σσ. 172-192.

¹⁸ Βλ. Φιλίππου Νικολόπουλου, *Πολιτική Ανάπτυξη και Κοινωνική Δυναμική*, (Αθήνα, 1991), σελ. 202 επ.

¹⁹ Βλ. John A. Busch and Gladys M. Busch, *οπ. παραπ.* σσ. 196-200. T. Baumgartner, T.R. Burns and P. Devillé, "Actors, Games and Systems: The Dialectics of Social Action and System Structuring" in R. Felix Geyer and Johannes Van der Zouwen, *Sociocybernetics*, Vol. 1, (Leiden, Martinus Nijhoff Social Sciences Division, 1978), σσ. 27-54· M. Nowakowska, "A Theory of Social Change" in R. Felix Geyer and Johannes Van der Zouwen, *οπ. παραπ.* σσ. 79-103.

²⁰ Βλ. Π. Τεργλεξή, *Το Πολιτικό Σύστημα*, (Ε.Κ.Κ.Ε., Αθήνα, 1975), σσ. 301-302.

απάντηση δεν μπορεί να είναι σε κάθε περίπτωση θετική και ούτε στον αυτό βαθμό θετική. Πολλές χώρες δυστυχώς για μια σειρά από λόγους διατηρούν περισσότερο ή λιγότερο άκαμπτους πολιτειακούς μηχανισμούς εξαιτίας των οποίων δεν προβαίνουν σε ενέργειες - τόσο στον τομέα της εσωτερικής όσο και της εξωτερικής πολιτικής - που να αντιστοιχούν στα δεδομένα της δυναμικής της κοινωνικής τους πραγματικότητας ή της διεθνούς πολιτικής πραγματικότητας. Πρόσφατα αρκετά χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν τα κράτη του πρώην ανατολικού μπλόκ ή άλλα σύγχρονα δικτατορικά καθεστώτα.

Σε άλλες χώρες η αντιστοιχία των εκροών των πολιτικών τους συστημάτων με τις εισροές, που προέρχονται από το κοινωνικό τους περιβάλλον, είναι πιο ορατή και τότε δικαιούμαστε να μιλάμε για προσαρμοστικότητα των μηχανισμών αποφάσεων στην εσωτερική και διεθνή κοινωνικοπολιτική δυναμική. Δεν θα ήταν ανακριβές να πούμε ότι οι πολιτειακοί μηχανισμοί των σύγχρονων Δυτικών δημοκρατιών λειτουργούν έως ένα βαθμό κάτω από αυτούς τους όρους, με τη σοβαρή επιφύλαξη όμως ότι *στο πλαίσιο του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος ενεργοποιούνται ισχυροί και αδιόρατοι πολλές φορές μηχανισμοί χειραγώγησης του κοινωνικού σώματος, που παρακωλύουν σημαντικά την γνήσια λειτουργία του συστήματος εισροών-εκροών-ανατροφοδότησης. Με άλλα λόγια το χειραγωγούμενο και αποπροσανατολιζόμενο κοινωνικό σώμα νοθεύει τα αιτήματά του ως εισροές ή διαμορφώνει άθελα του πλαστά αιτήματα, ενώ παράλληλα υφαρπάζεται η υποστήριξη του προς κατεστημένα κέντρα αποφάσεων.*

Αν υποθέσουμε όμως ότι το πολιτικό σύστημα διατηρεί τελικά μια αυτονομία έναντι των πιέσεων της κυρίαρχης καπιταλιστικής τάξης και επιδιώκει πράγματι να ανταποκρίνεται στην δυναμική του κοινωνικού του περιβάλλοντος, η λειτουργία μιας σύγχρονης Δυτικής δημοκρατίας με σχετικά υψηλό βαθμό πολιτικής ανάπτυξης τείνει να συνδυαστεί με το κυβερνητικό μοντέλο, ακριβώς διότι η πολυπλοκότητα των σύγχρονων προβλημάτων σε κάθε επίπεδο δομών, σχέσεων και δράσης απαιτεί υψηλό βαθμό πληροφόρησης ώστε να επιτυγχάνεται μία αναγκαία και αποτελεσματική επικοινωνία με την πραγματικότητα. Κατά συνέπεια οι αποφάσεις - με την υπόθεση πάντα βέβαια ότι επιδιώκουν να ανταποκριθούν στο συλλογικό κοινωνικό συμφέρον - λαμβάνονται και αντιστοιχούν σ' αυτή την πληροφόρηση και ανάλογα επενεργούν πάνω στα δεδομένα στα οποία αναφέρεται η πληροφόρηση.

Από την άλλη όμως υπάρχει πάντα ο κίνδυνος - και αυτό μπορούμε να πούμε ότι συμβαίνει έως ένα βαθμό στις μεγάλες καπιταλιστικές χώρες - το κυβερνητικό μοντέλο να εφαρμόζεται προς όφελος μιας συγκεκριμένης κυρίαρχης τάξης ή κοινωνικής ομάδας, που ουσιαστικά δημιουργεί εμπόδια στον όλο μηχανισμό εισροών-εκροών-ανατροφοδότησης. Τότε η πληροφοριακή δικτύωση ενδιαφέρεται κυρίως για εντοπισμό εκείνων των σημείων του κοινωνικού περιβάλλοντος τα οποία δίνουν δυνατότητες χειραγώγησης του κοινωνικού σώματος ή των σημείων εκείνων που αποτελούν αδυναμίες του μέρους εκείνου των κοινωνικών δυνάμεων, που επιδιώκουν κοινωνικές αλλαγές, ώστε οι αποφάσεις του πολιτικού συστήματος να είναι επιτυχείς σχετικά με την διατήρηση του υπάρχοντος κοινωνικού καθεστώτος. Αλλά εδώ πρόκειται ουσιαστικά για καλυμμένη υποκατάσταση "ελεγχόμενου" πολιτικού συστήματος.

Οι αποφάσεις στην πραγματικότητα είναι αποφάσεις της κυρίαρχης καπιταλιστι-

κής τάξης, που “ελέγχει” τους μηχανισμούς αποφάσεων του πολιτικού συστήματος και το κάνει να λειτουργεί για λογαριασμό της. Παράλληλα παρουσιάζεται και μια προσαρμοστικότητα του όλου συστήματος στις διαθέσεις του ήδη αποπροσανατολισμένου κοινωνικού σώματος, ώστε να αποφορτίζεται κατά το δυνατόν περισσότερο από πιέσεις που προέρχονται από αυτό.

Με άλλα λόγια το κυβερνητικό μοντέλο δεν υπερκαλύπτει αναγκαστικά τις συγκρούσεις των κοινωνικών δυνάμεων, ούτε λειτουργεί υπεράνω συσχετισμών δυνάμεων, όπως αυτοί προσδιορίζονται μέσα από μια ιστορική πορεία, που δεν “κατασκευάζεται”, ούτε μπορεί να ελεγχθεί στη συνολική της έκβαση. Το κυβερνητικό μοντέλο μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως μέθοδος αποφάσεων και συνολικής δράσης είτε επί τα βελτίω είτε επί τα χείρω, ανάλογα με το ποιές δυνάμεις το εφαρμόζουν και ποιές δυνάμεις κυριαρχούν στο πολιτικό σύστημα.

Τώρα ας εξηγήσουμε γιατί προβαίνουμε σ’ αυτή την συγκριτική διερεύνηση ανάμεσα στους θεσμούς και το πνεύμα της άμεσης δημοκρατίας και του κυβερνητικού μοντέλου. Μπορεί να σχηματιστεί η αρχική εντύπωση ότι συγκρίνουμε ανόμοια μεγέθη και ποιότητες, χωρίς να φθάνουμε σε ορατά, χρήσιμα και εποικοδομητικά συμπεράσματα και αποτελέσματα.

Απαντάμε λοιπόν ότι αυτή η διερεύνηση διευκολύνει σημαντικά την κατανόηση της ειδοποιού διαφοράς ανάμεσα σε δύο κοινωνικούς κόσμους και εποχές. Προσπαθούμε να συμβάλλουμε στην κατανόηση της διαφοράς ανάμεσα σ’ εκείνο τον τύπο της κοινωνίας, στην οποία εμφανίστηκε και κατέστη εφικτή στο πλαίσιο του θεσμού της πόλης-κράτους η άμεση δημοκρατία και σ’ εκείνο που συγκροτήθηκε τους νεότερους χρόνους και στον οποίο εμφανίστηκε και μετεξελίχθηκε η έμμεση αντιπροσωπευτική δημοκρατία των σύγχρονων εθνικών κρατών, που η λειτουργία και η παρουσία τους στον διεθνή χώρο στηρίζεται στην αρχή της κυριαρχίας. Ιδιαίτερα δίνεται η δυνατότητα να επισημανθούν και να αναλυθούν οι ιστορικές συνθήκες και οι υλικές και μη κοινωνικές προϋποθέσεις, κάτω από τις οποίες μπορούν να αναπτυχθούν τα πλεονεκτήματα του πρώτου πολιτεύματος, που κατά πολλούς θεωρείται το ιδεωδέστερο δημοκρατικό πολίτευμα, και τα πλεονεκτήματα του συνδυασμού του δεύτερου πολιτεύματος των νεότερων χρόνων με το κυβερνητικό μοντέλο. Το ίδιο μπορεί να γίνει και για την επισήμανση των μειονεκτημάτων της πρώτης περίπτωσης και των κινδύνων και των παγίδων που ελλοχεύουν στην δεύτερη περίπτωση. Η κατανόηση πάλι ομοιοτήτων και διαφορών συναρτάται με μια ολόκληρη προβληματική γύρω από τα πιο τελικά πολιτειακά χαρακτηριστικά - και η αντίστοιχη φυσικά φιλοσοφία - *εξυπηρετούν πραγματικά τον άνθρωπο ως φορέα αυτοπροσδιοριζόμενης, ως ένα βαθμό, δράσης και ως δημιουργό αξιών και ποιιά όχι*. Ειδικότερα φωτίζονται οι νέες επιστημονικές δυνατότητες με τις οποίες μπορούν να εφοδιαστούν τα σύγχρονα δημοκρατικά πολιτικά συστήματα, δυνατότητες που πράγματι μπορούν να καλύψουν υπαρκτές ανάγκες, αλλά παράλληλα επισημαίνονται οι μεγάλοι κίνδυνοι αυτοπαγίδευσης του πολιτικού συστήματος, αλλά και ολόκληρου του ανθρώπου, μέσα από την οποία οι αλλοιώσεις των θεσμών θα βαδίζουν παράλληλα με τις μεθοδευμένες κινήσεις δυναμικών μειοψηφιών να οικειοποιηθούν προς όφελος των κατεστημένων συμφερόντων τους τις νέες επιστημονικές δυνατότητες στη λειτουργία των πολιτικών συστημάτων.

Η τελευταία προβληματική μπορεί να οδηγήσει σε ένα πλούσιο διάλογο γύρω από τη σύνδεση της ανθρωποκεντρικής πολιτικής δράσης με ορισμένα χαρακτηριστικά των μηχανισμών πολιτικών αποφάσεων και ακόμη παραπέρα γύρω από τη σύνδεση της υπόθεσης του ανθρωπισμού, στην πνευματική και ηθική έννοια του όρου, με την διαρκώς εντεινόμενη διαδικασία εκλογίκευσης - γραφειοκρατικοποίησης - τεχνολογικής ανάπτυξης των ανθρώπινων συστημάτων, διαδικασία μέσα στο πνεύμα της οποίας αποκλειστικά μπόρεσε να γεννηθεί και να προταθεί το κυβερνητικό μοντέλο για πολιτικοκοινωνικές εφαρμογές.

Στη συνέχεια με βάση αυτή την προβληματική και τις θεωρητικές επεξεργασίες γύρω από ζητήματα, που πράγματι προκαλούν αμφισβητήσεις και διχογνωμίες, μπορούν να διατυπωθούν με μεγαλύτερη επιστημονική, πολιτική αλλά και ανθρωπιστική υπευθυνότητα διορθωτικές, προληπτικές και βελτιωτικές προτάσεις για την λειτουργία των σύγχρονων πολιτικών συστημάτων, που επιδιώκουν ή βαθμιαία τείνουν να λειτουργούν κάτω από τους όρους του κυβερνητικού μοντέλου, με γνώμονα πάντα το συλλογικό κοινωνικό συμφέρον και το πνεύμα της δημοκρατικότητας στη λήψη των αποφάσεων.

140

III

Το Πνεύμα της Άμεσης Δημοκρατίας και οι Δυνατότητες του Κυβερνητικού Μοντέλου Μπροστά στην Αυξανόμενη Εντροπία της Σύγχρονης “Ποσοτικής” Κοινωνίας: Μια Συγκριτική Διερεύνηση

Οι βασικές διαφορές, που αντιστοιχούν όπως είπαμε σε διαφορετικούς ιστορικο-κοινωνικούς κόσμους, μεταξύ του πολιτειακού μηχανισμού αποφάσεων που λειτουργεί με άμεσα δημοκρατικές διαδικασίες και του πολιτικού συστήματος που λειτουργεί σύμφωνα με το κυβερνητικό μοντέλο μπορούν να καθορισθούν σε γενικές γραμμές ως εξής:

Πρώτο: Στην άμεση δημοκρατία εξ ορισμού έχουμε περιορισμένη ποσότητα βουλευομένων και δρώντων ανθρώπων, σχέσεων και αντικειμένων συζήτησης πάνω στα οποία πρέπει να ληφθούν αποφάσεις. Αυτό σημαίνει ότι παραμένουν ορισμένα χαρακτηριστικά κοινωνίας τύπου “*gemeinschaft*” για να χρησιμοποιήσουμε την ταξινόμηση και ορολογία του Tönnies, δηλαδή ορισμένα “κοινοτιστικά” χαρακτηριστικά. Μέσα σ’ αυτό τον τύπο κοινωνίας τα άτομα μεταξύ τους δεν γνωρίζονται, ούτε επικοινωνούν μόνο μέσα από εξειδικευμένες πλευρές (ρόλους) της κοινωνικής τους ύπαρξης, αλλά αντίθετα έχουν μεταξύ τους μία σφαιρική επικοινωνιακή προσέγγιση (συνολική προσωπικότητα απευθύνεται προς συνολική προσωπικότητα και όχι εξειδικευμένος ρόλος που απευθύνεται σε εξειδικευμένο ρόλο). Ακόμη οι επιρροές των πρωτογενών ομάδων στην κοινωνικοποίηση των ατόμων είναι ισχυρές, ενώ οι δευτερογενείς ομάδες και παράγοντες δεν είναι σε μεγάλο βαθμό ανεπτυγμένοι, ούτε διαμορφώνουν μια απρόσωπη αυστηρή ιεραρχική κλιμάκωση, που είναι ικανή να αλλοτριώσει τα άτομα. Επιπλέον δεν υπάρχουν υπερβολικά εξειδικευμένα δίκτυα ρόλων και πολιτικών υπηρεσιών, ακριβώς γιατί δεν υπάρχει ανάγκη σε μεγάλη έκταση διαφοροποιημένης και εξειδικευμένης διάρθρωσης του κοινωνικοπολιτικού οργανισμού.

Αυτά τα κοινωνικά χαρακτηριστικά διαμορφώνουν μία “ατμόσφαιρα”, που διευκο-

λύνει τα βουλευόμενα άτομα - πολίτες να γνωρίζουν καλύτερα το ένα το άλλο και να ικανοποιούνται περισσότερο από τη σφαιρικότητα της μεταξύ τους επικοινωνίας, πράγμα που τους προσδίνει και περισσότερη ατομική ψυχική πληρότητα. Ο πολίτης είναι μία συνολική προσωπικότητα και όχι μία ειδική ιδιότητα ή απλά ένας αριθμός σε ένα απρόσωπο αχανές πλήθος.

Ακόμη τα άτομα έχουν περισσότερη γνώση γύρω από πρόσωπα και πράγματα και τους είναι ευκολότερο να αποφασίσουν γύρω από τα συγκεκριμένα πολιτικά ζητήματα που τίθενται προς συζήτηση. Δεν υπάρχει ανάγκη ειδικών γνώσεων, ούτε συγκεκριμένα κυκλώματα που μονοπωλούν κάποιο είδος ειδικής πληροφόρησης μπορούν να τα χειραγωγήσουν. Έτσι, διακατέχονται από μεγαλύτερη βεβαιότητα γύρω από τη δυνατότητά τους να αποφασίζουν γύρω από κοινά προβλήματα που τους απασχολούν.

Αν όμως για παράδειγμα η ίδια η κοινωνία, που λειτουργούσε καταρχήν κατά άμεσα δημοκρατικό τρόπο, πληθυσμιακά υποστεί μια σημαντική αύξηση, πράγμα που θα επιφέρει και αύξηση της πολυπλοκότητας των δομών της, και παράλληλα επεκταθεί σημαντικά η εδαφική επικράτεια στην οποία η συγκεκριμένη κοινωνία ως πολιτειακός οργανισμός ασκεί εξουσία, αυτόματα ο μηχανισμός πολιτικών αποφάσεων θα έχει δυσκολίες, αν συνεχίζει να λειτουργεί κατά τον προηγούμενο απλό άμεσα δημοκρατικό τρόπο. Αυτόματα σχεδόν θα απαιτείται μεγαλύτερη ταχύτητα πρόσληψης πληροφοριών και λήψης αποφάσεων, ενώ θα υπάρχει ανάγκη περισσότερης ειδικής πληροφόρησης, πιο εκτεταμένης και οργανωμένης διοίκησης (γέννηση γραφειοκρατικού στοιχείου) και προπαντός πιο αποτελεσματικού μηχανισμού ελέγχου των διοικούμενων πολιτών και των υπό επικυριαρχία εδαφών. *Η αύξηση πάντα της "ποσότητας" επιφέρει μείωση της ποιότητας ζωής σε ένα συγκεκριμένο ανθρώπινο χώρο*, όπως επίσης δημιουργεί αβεβαιότητες νέου τύπου - κίνδυνοι πάντα αύξησης της εντροπίας του συγκεκριμένου χώρου ως συστήματος - που πρέπει να ξεπεραστούν με ανάλογα προσαρμοσμένη στα νέα ποσοτικά δεδομένα διοικητική και πολιτική οργάνωση.

Το κυβερνητικό μοντέλο προσφέρεται για εφαρμογή και καλύπτει κοινωνικοπολιτικές ανάγκες, στην περίπτωση κατά την οποία τα πληθυσμιακά σύνολα είναι μεγάλα, η πυκνότητα των κοινωνικών σχέσεων και αλληλεπιδράσεων αυξημένη, η ποσότητα των κατεχόμενων πραγμάτων ιδιαίτερα εκτεταμένη και τα αντικείμενα που πρέπει να χειριστούν οι μηχανισμοί αποφάσεων πολλά και πολύπλοκα. Κάτω από αυτές τις συνθήκες οι δευτερογενείς ομάδες και παράγοντες κοινωνικοποίησης και γενικότερα κοινωνικοπολιτικής ζωής είναι ισχυροί με αποτέλεσμα η σφαιρική επικοινωνιακή προσέγγιση από μου προς άτομο να είναι μειωμένη, ενώ δημιουργείται ανάγκη εκτεταμένου δικτύου εξειδικευμένων ρόλων. Μέσα στο ίδιο πλαίσιο ομάδες, ρόλοι και μηχανισμοί αποφάσεων διαμορφώνουν απρόσωπη ιεραρχική σχέση, μέσα στην οποία ο έλεγχος των "πολλών" πάνω στους "λίγους" μειώνεται, ενώ παράλληλα βαθμιαία χάνεται η πληρότητα, που αισθάνεται η ανθρώπινη προσωπικότητα, όταν βιώνει την ολιστική επικοινωνία με τον συνάνθρωπο.

Γι' αυτό, αν θα μπορούσε να χαραχθεί μια πολιτική ισορροπίας ανάμεσα στις δυνατότητες που δίνει το κυβερνητικό μοντέλο, σε αντιστοιχία πάντα με τις ανάγκες και τις ιδιαιτερότητες της μεγάλης "ποσοτικής" κοινωνίας, και τα ανθρώπινα χαρακτηριστικά μιας άμεσα δημοκρατικής κοινωνίας, δεν θα μπορούσε παρά να περνάει μέσα από

την αντίληψη του ορθολογικά ρυθμισμένου συστήματος αποκέντρωσης και αυτονομίας υποσυστημάτων, που να πλησιάζει τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της προηγούμενης. Παράλληλα επιβάλλεται πέρα από τα οποιαδήποτε στοιχεία εξορθολογισμού, που είναι επόμενο να χαρακτηρίζουν μία σύγχρονη κοινωνία, να καλλιεργούνται μέσα από το συνολικό σύστημα παιδείας αντιλήψεις που προωθούν το ουμανιστικό πνεύμα, με την ειδική ιστορική αλλά και την ευρύτερη ηθικοπνευματική έννοια του όρου, αλλά και τολμούν να συλλαμβάνουν “κάτι” πέρα από την παντοκρατορία της εκσυγχρονιστικής λογικής, “κάτι” βαθύτερα υπαρξιακό, “κάτι” που υπογραμμίζει την παραπληρωματική φύση της ανθρώπινης ύπαρξης.

142

Δεύτερο: Στην άμεση Δημοκρατία είναι εξ ορισμού τονισμένες η αυτοτέλεια της προσωπικότητας, η ατομικότητα και η αξία της ελευθερίας. Αντίθετα όπου κυριαρχεί το Κυβερνητικό Μοντέλο, η μαζικότητα των κοινωνικών δεδομένων - στα οποία φυσικά περιλαμβάνονται άτομα και κοινωνικές σχέσεις - με βάση τα οποία εισπράττονται οι εισροές του συστήματος αποφάσεων, όπως επίσης και η μεγάλη μάζα των ανθρώπων στην οποία απευθύνονται οι εκροές του συστήματος, διαμορφώνουν συνθήκες που εξ ορισμού πάλι περιορίζουν την αυτοτέλεια της προσωπικής κίνησης και κριτικής, την ανάπτυξη της ατομικότητας - η ατομικότητα δεν σημαίνει αναγκαστικά ατομικισμό με την κακώς εννοούμενη έννοια του όρου - και την αίσθηση της ελευθερίας. Η επεξεργασία των όσων στοιχείων αποκαλούνται κοινωνικά δεδομένα, μέσα στο πνεύμα πάντα του “κοινωνικού γεγονότος”, όπως και η μαζικοποίηση των ανθρώπινων χώρων, που τόσο πολύ αποζητούσε η παλιά παραδοσιακή κομμουνιστική Αριστερά, δεν είναι διαδικασίες “ανώδυνες” για την ποιότητα της κοινωνικής ζωής και της ανθρώπινης προσωπικότητας, όπως επίσης, και για την “υγεία” των κοινωνικών σχέσεων. Μέσα από αυτές τις διαδικασίες υπάρχει εξάρτηση του ατόμου, αλλά και μία γενικότερη αίσθηση ενός μηχανισμού “από τα πάνω” που ρυθμίζει, κανονίζει και επιβάλλει κυρώσεις στους μη συμμορφούμενους, χωρίς να υπάρχει μεγάλο περιθώριο - και από καθαρά τεχνική σκοπιά - συζήτησης των αντιρρήσεων ή κριτικών παρατηρήσεων του βουλευόμενου ατόμου.

Για την ακρίβεια η βαρύτητα δεν πέφτει στο βουλευόμενο άτομο, αλλά στην μαζική απόφαση, μέσα στο πνεύμα της οποίας υποτίθεται ότι περιλαμβάνεται το άτομο και το συμφέρον του, αλλά κυρίως με τη μορφή της απρόσωπης μονάδας. Εδώ δεν “μετράει”, δεν “εκπέμπει” το πρόσωπο, με τους ποικίλους ενδεχομένως ρόλους τους, όπως γίνεται στην άμεση δημοκρατία, αλλά ένας απρόσωπος μαζικός μηχανισμός που υπολογίζει ποσοτικά άτομα, συμφέροντα, διαρθρώσεις, δίκτυα σχέσεων και ποιοτικά συνδυασμούς θεσμικών και δομικών στοιχείων ή κατατάξεις και κλιμακώσεις των παραπάνω στοιχείων και της δυναμικής των συσχετισμών τους. Ο υπολογισμός όμως αυτός δεν είναι η εκτίμηση βάθους της ανθρώπινης προσωπικότητας, ως φορέα αξιών, που αναζητά διαρκώς ισχυρότερη ατομικότητα, διεύρυνση της αβίαστης έκφρασης των όποιων πνευματικών και συναισθηματικών στοιχείων την αποτελούν και αυτοτελή πρόσβαση στους οποιουσδήποτε μηχανισμούς αποφάσεων έχουν την δυνατότητα να την προσδιορίσουν ή σε κάποιο βαθμό να την επηρεάσουν. Δεν αφήνονται πολλά περιθώρια εμπάθυνας πάνω στην προβληματική γύρω από τους όρους της κοινωνικοπολιτικής ύπαρξης των ατόμων, προβληματική συναρτημένη με ενεργοποίηση του πνευματικού και συνειδησιακού κόσμου των ατόμων. Τα άτομα κινδυνεύουν να περιπέσουν σε μία αγελαία κατά-

σταση, όπου θα σύρονται σε συμμόρφωση προς τις αποφάσεις σε βαθμό ανάλογο με την ισχύ και την κατασταλακτική δύναμη του κεντρικού εξουσιαστικού μηχανισμού, χωρίς να είναι πάντα αναγκαίο να συνειδητοποιούν την αναγκαιότητά τους.

Τα άτομα έτσι ετεροκαθοριζόμενα κινδυνεύουν επιπλέον να χάσουν την προσωπική τους ταυτότητα, αλλά και υπευθυνότητα, ρέποντας στο να μεταθέτουν όλη την προβληματική των προσωπικών τους ευθυνών στους “εξώθεν” και “άνωθεν” μηχανισμούς και μειώνοντας την ενεργό τους συμμετοχή σε κρίσιμες κοινωνικοπολιτικές διαδικασίες. Τα αλλοτριωμένα και παθητικά άτομα βαθμιαία αρχίζουν να αποδέχονται ένα νέου τύπου “τεχνοκρατικό πατεριναλισμό” για να μην πούμε ότι υπάρχει πάντα ορσός ο κίνδυνος να περιπέσουμε σε ένα “πατεριναλιστικό τεχνοφασισμό”, αλλά και να “βολεύονται” στην μη ανάληψη προσωπικών πρωτοβουλιών και να υποκρύπτουν αδυναμίες και ανασφάλειες πίσω από την κάλυψη του μαζικού και αγελαίου. Βέβαια κάθε “συλλογικό” δεν είναι “μαζικό”, αλλά όταν ο μηχανισμός μαζικών αποφάσεων δεν διευκολύνει την ολοκλήρωση των ατομικών προσωπικοτήτων, το “συλλογικό” τείνει να μεταβληθεί σε “μαζικό” μέσα από την πίεση των εσωτερικών ενοχών του ατόμου και την τάση για προσωρινά “θεραπεύουσα αποπροσωποποίηση”.

Μπροστά λοιπόν στον κίνδυνο να συνθλιβεί η ατομική προσωπικότητα και τα θεμελιώδη της δικαιώματα²¹, μέσα σε μία σύγχρονη, μαζική και από πολλές σκοπιές εντροπική κοινωνία, στην οποία οι μηχανισμοί αποφάσεων λειτουργούν σύμφωνα με το κυβερνητικό μοντέλο, που καλείται ακριβώς να ανακόψει την εντροπική της τάση, πρέπει να αναζητηθούν εναλλακτικοί τρόποι λειτουργίας του πολιτικού συστήματος που να συνδυάζουν το ορθολογικό επιστημονικό στοιχείο, στο επίπεδο κυρίως της ανταποκριτικής του ικανότητας στις “προκλήσεις” του περιβάλλοντος, με την μεγαλύτερη δυνατή συμμετοχή του πολίτη στη λήψη των αποφάσεων, αλλά ακόμη περισσότερο με την μεγαλύτερη δυνατή εναρμόνιση με την ιδέα μιας ελεύθερης, έως ένα βαθμό αυτοπροσδιοριζόμενης, ολοκληρωμένης προσωπικότητας του πολίτη.

Οφείλουμε να καταβάλουμε συστηματικές προσπάθειες, ανάλογες με εκείνες που καταβάλλονται για τον περιορισμό της εντροπικότητας μιας κοινωνίας, να στρέψουμε την επιστημονικότητα της οποιασδήποτε “κυβερνητικής” μηχανής σε κατευθύνσεις, που δεν θα εξυπηρετούν μόνο μαζικές σκοπιμότητες που πολλές φορές είναι και αόριστες, αλλά οπωσδήποτε και την διεύρυνση των δυνατοτήτων του πολίτη για περισσότερο συμμετοχή στα κοινωνικά και πολιτικά “δρώμενα”.

Αυτό στις σύγχρονες συνθήκες μπορεί να επιτευχθεί με την μεθοδική προώθηση ενός αποκεντρωτικού σχεδιασμού που βαθμιαία θα οδηγήσει σε αύξηση του δείκτη αυτονομίας υποσυστημάτων, όπως λέμε στη θεωρία της πολιτικής ανάπτυξης²², υποσυστη-

21 Ο C. B. Macpherson υποστηρίζει ότι όλα τα σύγχρονα κράτη δίνουν σημασία στα ανθρώπινα δικαιώματα, τουλάχιστον από σκοπιά επίσημης στάσης τους. Βέβαια υπάρχουν διαφορετικές θεωρητικές θεμελιώσεις. Άλλα στηρίζονται στην φιλελεύθερη-ατομικιστική θεμελίωση, άλλα στην σοσιαλιστική ιδεολογία και άλλα στην “λαϊκιστική” θεωρία της γενικής βούλησης που απηχεί Ρουσοϊκές, ως γνωστό, αντιλήψεις. Αυτή η στάση αποτελεί, τουλάχιστο, ένδειξη ότι η ηγεσία των σύγχρονων κρατών έχει αναγνωρίσει και παραδεχθεί, έστω θεωρητικά, ότι η σημερινή δομή των πολιτικών μηχανισμών πράγματι μπορεί να αποτελέσει πρόβλημα για την ανεξαρτησία και ακεραιότητα της προσωπικότητας του πολίτη. Βλ. C. B. Macpherson, *Democratic Theory: Essays in Retrieval*, (Oxford, Clarendon Press, 1973), σελ. 224 επ.

22 Βλ. Φιλίππου Νικολόπουλου, οπ. παραπ., σελ. 81 επ.

μάτων που θα έχουν έτσι μεγαλύτερη δυνατότητα να αναπτύξουν πλούσιο εσωτερικό διάλογο μεταξύ των μηχανισμών αποφάσεων τους και των επί μέρους κοινωνικών μονάδων, στις οποίες οι προηγούμενοι αντιστοιχούν. Ένα σύγχρονο πολιτικό σύστημα δεν έχει τίποτε θα φοβηθεί από την αποκεντρωτική διαδικασία, οποιασδήποτε μορφής και βαθμού - εδώ περιλαμβάνουμε όχι μόνο την περιφερειακή κρατική αποκεντρωση, αλλά και τις ποικίλες μορφές τοπικής αυτοδιοίκησης - ακριβώς γιατί διαθέτει αποτελεσματική “τεχνολογία” διοίκησης, με την οποία “ξαναμαζεύει”, όποτε κρίνεται αναγκαίο, το αποκεντρωμένο δίκτυο των συνολικών μηχανισμών εξουσίας και το συντονίζει με κατευθύνσεις που είναι σύμφωνες με κεντρικές και βασικές επιλογές του συστήματος. Ακριβώς η σύγχρονη τεχνολογία της πληροφορικής και γενικότερα της επικοινωνίας και του ελέγχου του περιβάλλοντος, μέσα στο οποίο λαμβάνονται αποφάσεις, δίνει μια τέτοια δυνατότητα στο σύστημα.

Αλλά ακόμη κρίνουμε σκόπιμο να προσθέσουμε και κάτι άλλο. Η σύγχρονη τεχνολογία της επικοινωνίας δίνει την δυνατότητα ενός “άμεσου” - σε ηλεκτρονική βέβαια γλώσσα - διαλόγου πολίτη και κέντρου αποφάσεων. Κατ’ αυτό τον τρόπο μπορεί να δημιουργηθεί ένα είδος “ηλεκτρονικής τηλεδημοκρατίας”, κατά την οποία στα εκατομμύρια διαύλων επικοινωνίας, ο πολίτης δεν θα είναι ο μόνιμα παθητικός δέκτης στην μία πλευρά του ηλεκτρονικού κυκλώματος, αλλά εναλλακτικά και ενεργητικός πομπός²³. Γιατί να μην αξιοποιηθεί και αυτή η δυνατότητα στο μέλλον;

Τρίτο: Στην άμεση δημοκρατία υπάρχει το μεγάλο πλεονέκτημα της αμεσότητας μεταξύ πολίτη και μηχανισμού αποφάσεων, πράγμα που διευκολύνει αφάνταστα την διαφάνεια στις όποιες πολιτικές διαβουλεύσεις και τον έλεγχο προς όφελος της λαϊκής βάσης των οποιωνδήποτε μηχανισμών χειραγώγησης της θέλησης και των αιτημάτων του πολίτη. Ακριβέστερα κάτω από συνθήκες αμεσότητας δεν μπορούν καν να αναπτυχθούν μηχανισμοί και τεχνικές χειραγώγησης, που στηρίζονται στην δομικά καθορισμένη ή σκόπιμα μεγενθυμένη απόσταση μεταξύ ηγέτη, ηγετικής ομάδας, ή γενικότερα κέντρων αποφάσεων και πολιτών. Στην άμεση δημοκρατία ο μηχανισμός αποφάσεων και ο δήμος ταυτίζονται ή σε κάθε περίπτωση τείνουν να ταυτιστούν. Γιατί σ’ αυτό το πολίτευμα ο πολίτης δεν έχει απλά άμεση δυνατότητα κριτικής, ελέγχου, εκλογής, ή καταψήφισης των όποιων έχουν εξουσιοδοτηθεί από αυτόν στα πλαίσια συγκεκριμένων αρμοδιοτήτων να προβούν σε συγκεκριμένες ενέργειες ή συζήτησης και ψήφισης προτεινόμενων νόμων, αλλά περιοδικά αποκτά ο ίδιος αξιώματα που τον καθιστούν ικανό να ελέγχει οτιδήποτε και τον οποιονδήποτε, άσχετα από τον πλούτο, τη φήμη ή άλλες ιδιότητες που ο τελευταίος έχει²⁴.

Μέσα σε μια πολιτική κοινωνία τέτοιου τύπου “τα πράγματα λέγονται με το όνομά τους”, τα πρόσωπα δεν μπορούν εύκολα να κρυφθούν και δεν χρειάζονται πάντα ειδικές γνώσεις για να ασκηθεί μία εξαντλητική κριτική και έλεγχος των οποιωνδήποτε αποφάσεων και ενεργειών.

Είναι μία κοινωνία ανοικτής, διαυγούς και σφαιρικής επικοινωνίας πολιτών και

²³ Βλ. C. B. Macpherson, *Η Ιστορική Πορεία της Φιλελεύθερης Δημοκρατίας*, οπ. παραπ. σελ. 146.

²⁴ Βλ. Αριστοτέλη, *Πολιτικά*, ΣΤ 1, 1317α, 40-1, 1318α, 1 όπου γίνεται μία από τις κλασικότερες αναλύσεις του άμεσα δημοκρατικού πολιτεύματος.

ιδιαίτερα πολιτών που αποφασίζουν με πολίτες που ελέγχουν. Απουσιάζει σαφώς το επικίνδυνο στοιχείο των “παράσιτων”, που υπεισέρχονται στα πολύπλοκα συστήματα επικοινωνίας και στους μηχανισμούς χειραγώγησης.

Βέβαια δεν μπορούμε να αρνηθούμε δυνατότητες χειραγώγησης ακόμη και σε μία άμεση δημοκρατία. Η χειραγώγηση όμως εδώ δεν στηρίζεται σε πολύπλοκους και ανεξέλεγκτους μηχανισμούς και τεχνικές, που ουσιαστικά προϋποθέτουν και επαυξάνουν το χάσμα απόστασης μεταξύ κέντρων αποφάσεων και λαϊκής βάσης, αλλά κυρίως σε επιρροή προσώπων, δηλαδή ισχυρών ηγετικών προσωπικοτήτων ή ακόμη και δημαγωγών.

Αντίθετα όμως στις σύγχρονες αντιπροσωπευτικές δημοκρατίες το στοιχείο της εμμεσότητας κυριαρχεί, ξεκινώντας από την εκλογή αντιπροσώπων για την άσκηση κυρίως της νομοθετικής λειτουργίας και φθάνοντας μέχρι την αποδοχή ενός ολόκληρου ιεραρχημένου δικτύου κρατικών επιτροπών και ρόλων, που αντιστοιχεί στις τρεις κρατικές λειτουργίες και στον τομέα γενικά της πολιτικής επικοινωνίας. Σε περίπτωση εφαρμογής του κυβερνητικού μοντέλου το στοιχείο της εμμεσότητας αυξάνεται. Ουσιαστικά τα πάντα τείνουν να μεταβληθούν σε πληροφορία και οι μεταβολές στις αποφάσεις παρακολουθούν όχι ακριβώς τις μεταβολές των πραγματικών αντικειμενικών μεγεθών, αλλά τις μεταβολές της πληροφορίας. Έτσι τα περιεχόμενα και τα αιτήματα της κοινωνικής δυναμικής, η προθετικότητα των συνειδήσεων, η βούληση των ατόμων, κάθε πτυχή του παλμού της κοινωνικής ζωής τείνει να μεταβάλλεται σε πληροφορία και η μελέτη των αλλαγών τους τείνει να διαμορφώνεται σε μελέτη και επεξεργασία των μετασχηματιζόμενων πληροφοριών.

Ελαττωματικότητα κατά την λήψη των πληροφοριών, νόθευση των πληροφοριών, παρέμβαση ομάδων συμφερόντων κατά την επεξεργασία των πληροφοριών και γενικότερα παρεμβολή “παράσιτων” στο συνολικό σύστημα επικοινωνίας μπορεί να οδηγήσει σε λαθεμένες αποφάσεις και ιδιαίτερα σε αποφάσεις που δεν ωφελούν το συνολικό κοινωνικό οργανισμό. Μπροστά σ’ αυτή την κατάσταση το άτομο-πολίτης δεν μπορεί να αντιδράσει, γιατί χρειάζεται το λιγότερο, τεχνική παρέμβαση, που μπορεί να γίνει μόνο πάλι από κάποια ομάδα “επαϊόντων”. Η εμμεσοποίηση φέρνει εμμεσοποίηση και η πυραμίδα των ιεραρχημένων διαμεσολαβημένων γνώσεων και αρμοδιοτήτων διαρκώς υψώνεται και διογκώνεται. Όσο ασφαλές είναι το σύστημα εισροών-εκροών-ανατροφοδότησης για την προσαρμογή ενός οργανισμού στο περιβάλλον του, εφόσον λειτουργεί χωρίς σοβαρές αλλοιώσεις των προσλαμβανόμενων μηνυμάτων, τόσο προβληματικό μπορεί να καταπνήσει για ένα κοινωνικό περιβάλλον από την στιγμή που τα κέντρα αποφάσεων είναι ουσιαστικά “ελεγχόμενα” από κοινωνικές ομάδες ή δίκτυα προσώπων που συνειδητά αλλοιώνουν ή αποκρύπτουν τα μηνύματα ή μονομερώς χρησιμοποιούν μόνο εκείνα που διευκολύνουν την δική τους επιρροή. Δημιουργείται ένας “καφκαϊκός” πύργος, στην είσοδο του οποίου παραμένει ο πολίτης πάντα γεμάτος απορία και δέος. Τα “παράσιτα” και οι αλλοιώσεις των μηνυμάτων μπορούν να πραγματοποιηθούν χωρίς την συνειδητή πάντα δράση συγκεκριμένης κοινωνικής ομάδας ή δικτύου προσώπων, γιατί απλούστατα η εντροπία ενός μηνύματος αυξάνεται κατά τη διάρκεια της μετάδοσής του²⁵. Όσο περισσότερο λοιπόν έχουμε πολύπλοκα συστήματα επικοινωνίας - και

²⁵ Βλ. Γ. Ιωαννίδη, “Πρόλογος του Μεταφραστού”, σελ. XII, στο έργο του Norbert Wiener, *Κυβερνητική*, όπ. παραπ.

συμβαίνει έτσι όσο περισσότερο βυθιζόμαστε στον λαβύρινθο των διαμεσολαβήσεων - τόσο μεγαλύτερη έχουμε πιθανότητα να εμπλακούμε σε ένα κυκεώνα παρερμηνειών και αλλοιώσεων. Υπάρχει ανάγκη συνεχούς ελέγχου και ο έλεγχος τείνει να ασκείται πάλι από κλειστά κυκλώματα επαϊόντων.

Μπροστά στον ανεξέλεγκτο λαβύρινθο των διαμεσολαβήσεων μια σύγχρονη κοινωνία πρέπει να απαντά με διαρκή *επαγρύπνηση* με σκοπό πάντα την *κάθε δυνατή διεύρυνση του συνολικού τρόπου ελέγχου* των συστημάτων επικοινωνίας και των μηχανισμών αποφάσεων που λειτουργούν σύμφωνα με το κυβερνητικό μοντέλο. Αυτό που απαιτείται δεν είναι ο περιορισμός του ελέγχου, αλλά η *“η κοινωνικοποίησή του”*.

Τέταρτο: Ύστερα από όσα έχουμε επισημάνει ως διαφορές μεταξύ άμεσων δημοκρατιών και “κυβερνητικών” μηχανισμών είναι φανερό ότι στην δεύτερη περίπτωση τα κέντρα αποφάσεων βασισμένα στην πληροφορική και στις μεθόδους ελέγχου του κοινωνικού περιβάλλοντος, μέσω αυτών έχουν δυνατότητες να *αυτονομηθούν* απέναντι στο κοινωνικό σώμα. Τότε δεν προσαρμόζονται ακριβώς στην υπάρχουσα κοινωνική δυναμική και στα πραγματικά αιτήματα, που διαμορφώνονται μέσα από αυτήν, αλλά σε όλα τα στοιχεία - μετασχηματισμένα και συμπυκνωμένα αποτελούν πληροφορίες - του κοινωνικού περιβάλλοντος, που μπορούν να υποβοηθήσουν τον έλεγχο του προηγούμενου μέσω τεχνικών χειραγώγησης ή στην ανάγκη, ακόμη και μέσω κατασταλτικών μεθόδων. Και ακριβώς εδώ είναι το σημείο στο οποίο θα θυμηθούμε τις έντονες ανησυχίες ακόμη και αυτού του WIENER, που θεωρείται τυπικά ο ιδρυτής της Κυβερνητικής γύρω από το χάσμα, που υπάρχει στον σύγχρονο άνθρωπο, ανάμεσα στο “KNOW-HOW” και στο “KNOW-WHAT”²⁶. Και συμμεριζόμαστε απερίοριστα την προβληματική του γύρω από τους μεγάλους κινδύνους, που μπορούν να γεννηθούν για την ανθρωπότητα, όταν μία “κυβερνητική” μηχανή χρησιμοποιηθεί από ομάδα ανθρώπων, που έχουν καθαρά ιδιοτελή κίνητρα και επιδιώκουν τον πλήρη έλεγχο μεγάλο πληθυσμιακών συνόλων για επιτέλεση καθαρά δικών τους σκοπών²⁷.

Μπροστά λοιπόν σ’ αυτούς τους κινδύνους που παραπάνω περιγράψαμε, είναι αναγκαίο να εμπλουτιστεί η σύγχρονη αντιπροσωπευτική δημοκρατία και γενικότερα τα σύγχρονα πολιτικά συστήματα με όσο το δυνατόν *περισσότερους άμεσα δημοκρατικούς θεσμούς* (π.χ. δημοψηφίσματα τοπικά και γενικά, τοπικές λαϊκές συνελεύσεις, εναλλαγή των προσώπων σε ορισμένες εξουσιαστικές θέσεις, συμμετοχή του πολίτη σε επιτροπές αυτοδιοίκησης). Παράλληλα μέσω εκτεταμένων *προγραμμάτων λαϊκής επιμόρφωσης* πρέπει να επιδιώκεται η *αύξηση της μορφωτικής στάθμης των πολιτών*, ώστε να είναι σε θέση να στηρίζουν μία βαθμιαία “κοινωνικοποίηση” του κυβερνητικού μοντέλου, στην περίπτωση που αυτό ακολουθείται από το πολιτικό σύστημα. Δεν πρέπει ποτέ να μας διαφεύγει ότι η οποιαδήποτε “κυβερνητική” μηχανή δεν πρέπει να δουλεύει για λογαριασμό της ή για λογαριασμό κλειστής ομάδας συμφερόντων. Ο απώτερος πάντα σκοπός των “κυβερνητικών” υπηρεσιών δεν μπορεί παρά να είναι η ανάσχεση των εντροπικών τάσεων μέσα στο κοινωνικοπολιτικό σύστημα, που αργά ή γρήγορα επιφέρουν αποτελέσματα βλαπτικά για την ίδια την ποιότητα της κοινωνικοπολιτικής ζωής, ζωής που ανή-

²⁶ Βλ. Norbert Wiener, *Κυβερνητική*, όπ. παραρ. σελ. 143.

²⁷ Αυτόθι, σελ. 139.20.

κει, διαμορφώνεται και βιώνεται από το σύνολο των πολιτών και όχι από περιχαρακωμένες μειοψηφίες²⁸.

Πέμπτο: Συμπερασματικά και σε κατακλείδα θα μπορούσαμε να πούμε ότι η μεν άμεση δημοκρατία διέπεται από ένα πνεύμα ανοικτού διαλόγου και ελεύθερης διακίνησης θέσεων, ιδεών και απόψεων, ενώ το πολιτικό σύστημα που λειτουργεί σύμφωνα με το κυβερνητικό μοντέλο, από ένα πνεύμα περισσότερο “τεχνοκρατικό” ή ακριβέστερα ρέπει προς τα εκεί ή ακόμη χειρότερα έχει τον κίνδυνο να πέσει στον κίνδυνο της “θεοποίησης” των τεχνοκρατικών μεθόδων. Αλλά η απόλυτη προσήλωση στο πνεύμα των τεχνοκρατικών μεθόδων σημαίνει δέσμευση της ανθρώπινης σκέψης και δραστηριότητας σε οριοθετημένα πρότυπα και υποβάθμιση της ελεύθερης πνευματικής δημιουργικότητας ή πολιτικής κινητικότητας. Μια τέτοια προσήλωση υponοεί εργαλειοποίηση του ορθού λόγου και γενικότερα των οποιωνδήποτε παραγωγικών πνευματικών και ψυχικών ιδιοτήτων διαθέτει ο άνθρωπος. Σ’ αυτή την περίπτωση έχεις τον κίνδυνο να πέσεις σε ένα “φαύλο κύκλο” διεργασιών μέσα στις οποίες αυξάνεται μεν η παραγωγικότητα σου, αλλά παράλληλα και η υποδούλωσή σου στις ίδιες εκείνες μεθόδους που αυξάνουν την παραγωγικότητα. Και αυτός ο “φαύλος κύκλος” διαμορφώνει τελικά μία πορεία, που είναι αμφίβολο αν στηρίζει ένα “ορθό” ελεύθερο άνθρωπο. Υπάρχουν βάσιμες ενδείξεις ότι βαθμιαία διαμορφώνει ένα εξαρτώμενο άνθρωπο από τα “δεκανίκια” της τεχνικής. Και τότε ο άνθρωπος, τόσο ατομικά όσο και συλλογικά, δεν είναι ακριβώς “ορθός, αλλά ορθούμενος”, για να χρησιμοποιήσω τη γνωστή φράση του Μάρκου Αυρηλίου²⁹. Το νόημα ενός βωμού αφιερωμένου “σε ένα άγνωστο θεό” - και γιατί όχι σε ένα “άγνωστο πολιτικό θεό” - ταιριάζει περισσότερο σε συνθήκες άμεσης δημοκρατίας παρά απόλυτης προσήλωσης στο τεχνοκρατικό πνεύμα.

147

Και το παραπάνω νόημα πρέπει συμβολικά να διατηρηθεί, αν πιστεύουμε τελικά στον “ορθό” ελεύθερο άνθρωπο, που δεν “στριμώχνει” τις προοπτικές του μέσα σε πολύπλοκα συστήματα δεσμεύσεων κλειστών κοινωνιών.

Ο ανθρωποκεντρισμός της άμεσης δημοκρατίας είναι φανερός και το δίδαγμα, που προέρχεται από ένα πνευματικό και κοινωνικο-πολιτικό κόσμο έτσι σημασιοδοτημένο, πρέπει να διατηρηθεί ζωντανό και στον σύγχρονο άνθρωπο³⁰. Κάτω από τις σύγχρονες συνθήκες το να προσδώσουμε στο κυβερνητικό μοντέλο την ίδια ανθρωποκεντρική διάσταση είναι εξαιρετικά δύσκολο. Μπορούμε όμως να δρομολογήσουμε μία πορεία αγώνων, μέσα στους οποίους θα αντιπαραθέτουμε αυτή την διάσταση στην “μηχανοκεντρική” στην οποία ρέπει το κυβερνητικό μοντέλο.

²⁸ Βλ. C.B. Macpherson, *όπ. παραπ.*, σελ. 137 επ., όπου αναπτύσσεται το μοντέλο της συμμετοχικής δημοκρατίας.

²⁹ Βλ. Μάρκου Αυρηλίου, *Εις Εαυτόν*, Γ 5, 4.

³⁰ Βλ. C. B. Macpherson, *όπ. παραπ.*, σελ. 157 επ., όπου αναπτύσσεται το μοντέλο μιας συμμετοχικής δημοκρατίας “πυραμιδοειδούς” χαρακτήρα. Ο Macpherson προσπαθεί να σχεδιάσει ένα σύγχρονο πολιτειακό οικοδόμημα, στο οποίο μπορούν να διατηρηθούν μερικά από τα πλεονεκτήματα της άμεσης δημοκρατίας. Έτσι σύμφωνα με το μοντέλο του υπάρχει άμεση δημοκρατία στη βάση και αντιπροσώπευση σε κάθε άλλο επίπεδο αποφάσεων πάνω από αυτήν. Βέβαια πρέπει να παρατηρήσουμε ότι στην πράξη τα πράγματα δεν είναι τόσο απλά. Πέρα από “τυπικά σχήματα” η δημοκρατική αμεσότητα μπορεί να παρακαμφθεί με ανεπίσημους αλλά αποτελεσματικούς μηχανισμούς. Είναι γνωστό π.χ. ότι ο Συνταγματάρχης Καντάφι στο “Πράσινο Βιβλίο” του ομιλεί για άμεση δημοκρατία των μαζών. Ουσιαστικά όμως το καθεστώς του από πολιτική άποψη, μέχρι τώρα τουλάχιστον, έχει δικτατορικό χαρακτήρα, ανεξάρτητα από το κοινωνικοοικονομικό έργο που μπορεί να έχει επιτελέσει.

Αυτό προϋποθέτει την πίστη σε ένα “ορθό” άνθρωπο, που στέκεται πάντα μπροστά από την “μηχανή”, όσο πολύπλοκη και αποτελεσματική και αν είναι η τελευταία. Πρέπει σταθερά και αμετακίνητα να αγωνιζόμαστε για τον εξανθρωπισμό και τον εκδημοκρατισμό του κυβερνητικού μοντέλου, όπου και όταν αυτό εφαρμόζεται. Και αυτή η προσπάθειά μας είναι πολύ πιθανό πολλές φορές να έρχεται σε σύγκρουση με κλειστές ομάδες συμφερόντων και με επιλογές ολιγαρχικών διευθυντηρίων. Όμως πρόκειται για καταξιωμένη προσπάθεια που σε τελευταία ανάλυση προσλαμβάνει ένα γνήσιο ηθικό περιεχόμενο, αφού σχετίζεται με την *διαχρονική προβληματική γύρω από την πάλη των δυνάμεων της δικαιοσύνης και της ελευθερίας κατά των δυνάμεων της αδικίας και της τυραννίας, πάλη που δεν αναιρείται από τον οποιονδήποτε εκσυγχρονισμό των μηχανισμών διακυβέρνησης, όσο προχωρημένος και να είναι.*

148

Ακριβώς σ’ αυτόν τον αγώνα για συγκερασμό και συμπόρευση των ανθρωπιστικών ιδεωδών με το κυβερνητικό μοντέλο, αγώνας που σε τελευταία ανάλυση εμπνέεται από την ανάγκη για περισσότερη σύγχρονη “κοινωνικοποίηση” της εξουσίας, μπορούν να συνεισφέρουν ιδέες, αρχές και θεσμοί, που πηγάζουν από τη φιλοσοφία της άμεσης δημοκρατίας.³¹

Δεν είναι βέβαια ρεαλιστικό το να διακηρύξουμε ότι μπορούμε να επιτύχουμε μία πλήρη “αμεσοποίηση” των δημοκρατικών διαδικασιών σε ένα σύγχρονο πολιτικό σύστημα που λειτουργεί με όρους κυβερνητικής, ωστόσο μπορούμε να αποπειραθούμε να το μπολιάσουμε με άμεσα δημοκρατικά στοιχεία και θεσμούς, με την πεποίθηση ότι αυτά τα στοιχεία και θεσμοί είναι κατ’ εξοχήν πρόσφοροι να διευκολύνουν την επικοινωνία του με την αυθεντική φωνή της κοινωνικής βάσης, ώστε να συλλαμβάνει και να ανταποκρίνεται έγκαιρα στα πρωτογενή μηνύματά της.

³¹ Αυτόθι, σσ. 145-146 και 148 επ. Ο Macpherson υποστηρίζει ότι κάθε αποτελεσματική προσπάθεια για διεύρυνση της δημοκρατίας στην σύγχρονη κοινωνία πρέπει να προϋποθέτει μείωση της κοινωνικοοικονομικής ανισότητας και σαφή συνειδησιακή αλλαγή πολιτών και πολιτικών.